

3. Кравченко О. О. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: погляд у минуле та перспективи сьогодення. *European humanities studies: State and Society*. 2017. № 2. S. 130–142.
4. Науменко Л. Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів. *Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»*. 2017. № 1. С. 134–138.
5. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю. Резолюція. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, 1993.

УДК 376.37

РОЛЬ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Вигура Христина, магістрантка,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
науковий керівник: канд. пед. наук,
ст. викл. Сергеева В. Ф.

У статті описано психологічні основи і особливості гри. Розглядається сутність поняття дидактичної гри, функції та різновиди логопедичних ігор. Висвітлено вплив порушення слуху на розвиток мовлення у дітей зі слуховими проблемами.

Ключові слова: дидактична гра, логопедична гра, порушення слуху, мовлення.

In this article We described the psychological foundations and features of the game. We have demonstrated the essence of the concept of didactic game, functions and types of speech therapy games. We conduct the influence of hearing impairment on speech development in children with hearing problems.

Key words: didactic game, speech therapy game, hearing impairment, speech.

Проблема розвитку мовлення та вимови дітей з порушеннями слуху є однією з найскладніших проблем сурдопедагогіки, яка завжди була в центрі уваги науковців. Бачення шляхів її розв'язання змінювалося відповідно до накопичення практичного досвіду, нових наукових розробок у галузі психології дітей з порушеннями слуху, методики навчання мови і мовлення, технічних розробок тощо. Адже погіршення слуху, недостатність слухового сприймання, призводить до порушення або недорозвитку мовлення.

Мовлення дітей з порушеннями слуху має свої особливості. Воно характеризується поганою артикуляцією та скупістю інтонацій. Залежно від ступеня зниження слуху простежуються різні порушення вимови окремих слів та експресивного мовлення загалом. У дітей з порушеннями слуху звуковимова формується зі значним відхиленням від норми через неповноцінність мовно-слухового аналізатора, який не може повною мірою здійснювати свою «керівну» роль щодо мовного аналізатора. Тому фонетично-фонематичні порушення у дітей проявляються в різко виражених

труднощах слухової диференціації багатьох звуків мови і в поліморфному порушенні звуків, що мають складну сенсомоторну обумовленість [1].

Гра – це найбільш доступний для дітей вид діяльності, спосіб переробки з навколишнього світу отриманих вражень. У грі яскраво проявляються мислення і уяви дитини, його емоційність, активність, розвиваюча потреба в спілкуванні.

Дослідження останніх десятиліть у галузі загальної (Г. Люблінська, Н. Скрипченко), корекційної педагогіки (В. Серебрякова, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет, А. Ястребова), психології (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зімня, Н. Менчинська, О. Шахнарович) та психолінгвістики (М. Камликова, О. Лурія, О. Леонт'єв) дають можливість по-новому розглядати закономірності розвитку лексичної і граматичної складової мовлення. Велика кількість праць як вітчизняних (Л. Андрусина, Л. Бартенєва, Н. Гаврилова, Е. Данілавічюте, С. Конопляста, О. Ревуцька, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет, Н. Чередніченко та ін.), так і зарубіжних науковців (Т. Ахутіна, Ж. Глозман, Л. Салмінаєва, Ф. Сохін, В. Серебрякова, О. Шахнарович, А. Ястребова та ін.) присвячена проблемі формування у дітей із порушеннями мовлення вміння оперувати словами, сприймати, обробляти та використовувати у власному мовленні нову інформацію.

Цікава гра підвищує розумову активність дитини, і він може вирішити більш важке завдання, ніж на занятті. Гра – це тільки один з методів, і вона дає хороші результати тільки в поєднанні з іншими: наглядом, бесідами, читанням і т. д. Граючи діти, вчать застосовувати свої знання і вміння на практиці, користуватися ними в різних умовах. Гра – це самостійна діяльність, в якій діти вступають в спілкування з однолітками. Їх об'єднує загальна мета, спільні зусилля до досягнення, загальні переживання. Ігрові переживання залишають глибокий слід у свідомості дитини і сприяють формуванню добрих почуттів, благородних прагнень, навичок колективного життя. Гра займає велике місце в системі фізичного, морального, трудового та естетичного виховання. Дитині потрібна активна діяльність, що сприяє підвищенню його життєвого тону, що задовольняє його інтереси, соціальні потреби.

Гра має велике освітнє значення, вона тісно пов'язана з навчанням на заняттях, зі спостереженнями повсякденному житті.

Актуальність проблеми посилюється у зв'язку з тим, що зниження слуху тягне за собою затримку мовного розвитку дітей, обумовлює виникнення дефектів вимови, негативно впливає на розвиток мислення і загальний розвиток дітей із порушеннями слуху.

Гра сприяє гармонічному розвитку психічних процесів дитини, особистих рис, інтелекту, що дуже важливо для дітей з різними мовленнєвими порушеннями. Ряд досліджень підтверджує, що формування названих якостей у грі у дитини реалізується значно швидше та простіше, ніж при використанні тільки дидактичних прийомів виховання. Гра є універсальною формою діяльності, всередині якої відбуваються основні прогресивні зміни в психіці та особистості дитини-дошкільника, гра визначає

його відношення з оточуючими людьми, готує до переходу на наступний віковий етап, до нових видів діяльності.

Вчитель-логопед (педагог логопедичної групи, вихователь, інструктор із фізичної культури, музичний керівник), організовуючи ту чи іншу гру, повинен:

1) заздалегідь діагностувати рівень розвитку ігрової діяльності кожної дитини за такими показниками:

а) інтерес до іграшок;

б) адекватність їх використання;

в) характер дій (маніпуляції, процесуальні дії, ланцюжок ігрових дій, використання елементів сюжету, вміння організувати сюжетно-рольову гру);

2) проектувати рівень розвитку ігрової, пізнавальної та мовленнєвої діяльності, рівень досягнень як для всієї групи, так і для кожної дитини зокрема;

3) формувати і реалізовувати корекційно-розвивальні, навчально-виховні та пропедевтичні завдання;

4) знати структуру тієї чи іншої гри, умови її проведення:

а) час (вдень, у ранкові чи вечірні години);

б) місце проведення (групова кімната, логопедичний кабінет, спортивна чи музична зала, ігровий майданчик);

в) тривалість (короткотривала – до 5 хв., тривала – 10–15 хв., довготривала – 20–40 хв.);

г) кількість учасників (парна, непарна, не має значення);

г) вид групової динаміки (фронтальна, підгрупова, індивідуальна);

д) ступінь рухливості (мала, середня, висока рухливість);

е) форми підведення підсумків (загальний висновок щодо засвоєного чи повтореного навчального матеріалу, позитивна оцінка діяльності дітей);

5) вміти вдало використовувати:

а) види дидактичного матеріалу (іграшки, муляжі, предмети-замінники, посібники, музичні інструменти, нагрудники, наголовники, елементи костюмів тощо);

б) форми мовленнєвого матеріалу (звуконаслідування, забавлянки, домовлянки, заклички, чистомовки, скоромовки, лічилки, загадки, вірші, пісеньки);

в) види попередньої роботи (читання, розгляд ілюстрацій, спостереження, бесіди тощо);

г) відповідну словникову роботу (знайомство з новими словами, пояснення, уточнення їх значення (-ень), закріплення в мовленні);

б) враховувати вікові та індивідуальні психофізичні, мовленнєві особливості та можливості дітей;

7) дотримуватися правил техніки безпеки та гігієни.

Слух – це більше, ніж просто один з органів чуття; слух відіграє важливу роль у формуванні поведінки і характеру дитини. Порушення слуху зустрічаються доволі часто, як у дорослих так і у дітей. Порушення слуху призводить до тяжких наслідків: обмежуються міжособистісні контакти, що

призводить до збіднення соціального досвіду спілкування, недосконалості міжособистісних стосунків, уповільненості темпу розвитку соціальної перцепції та рефлексії [5].

Мова – це особливий вид діяльності, який притаманний тільки людині, так як тільки люди спілкуються один з одним за допомогою мови. Історично виникнення і розвиток мови пов'язаний з розвитком трудової діяльності людей. При виконанні трудової діяльності у людей виникла потреба у спілкуванні один з одним. Оволодіння мовою – головна умова розвитку мовлення. У дітей з порушеннями слуху порушено мовне спілкування. Для них оволодіння мовою є найскладнішим завданням.

У дітей з порушенням слуху порушене мовне спілкування та оволодіння вимовою. У таких дітей треба спеціально виховувати потребу в словесному спілкуванні, починаючи з раннього дитинства. Це здійснюється не тільки на спеціальних заняттях, але і в повсякденному житті (іграх, діяльності, режимних моментах) [4].

Основною метою роботи з розвитку мовлення для дітей з порушеннями слуху є формування мови як засобу спілкування. Реалізація цієї мети вимагає вирішення цілого ряду конкретних завдань на спеціальних заняттях: засвоєння значення та накопичення слів; навчання розумінню та використанню різних конструкцій фраз, необхідних для спілкування; оволодіння різними формами мовлення; розвитку зв'язного мовлення.

Для розвитку мовлення має важливе значення формування різних видів сприйняття: слухового, зорового, тактильно-вібраційного. Особливе значення для дітей з порушеннями слуху має створення умов для розвитку слухового і слухо-зорового сприйняття мови, поліпшення сприйняття звукової та ритміко-інтонаційної сторони мови, що пов'язано з постійним використанням звукопідсилюючої апаратури та систематичною роботою з розвитку мовного слуху і навчанню вимові.

Важливе значення мають вправи, спрямовані на розвиток зорової уваги і сприйняття, пов'язані як з розвитком сенсорних здібностей, так і безпосередньо пов'язані з сприйняттям мови. Спочатку це проявляється у формуванні уваги до обличчя людини, що говорить, міміці, співвіднесенню предметних і мовних дій [2].

Створення ресурсів для функціонування мовлення у дитини з порушеннями слуху включає її готовність до спілкування, уміння налагоджувати емоційний контакт з оточуючими, користуватись природніми жестами та мімікою в різних ситуаціях, оволодіння дитиною звуконаслідуваннями, лепітними словами, складоритмом слів та самими словами, словосполученнями, як будівельним матеріалом для фраз (речень), непоширеними та поширеними реченнями, зв'язним мовленням. Оволодіння окремим словом – назвою предмета, як правило, є актуальним лише для дитини з порушеннями слуху до 2-го року життя. Далі оволодіння словом пов'язується з введенням його у словосполучення чи речення. Смысловое значення слова розкривається в граматичних формах, в поєднаннях з іншими словами: дитина оволодіває не одним словом, а декількома, які характеризують предмет (зайчик сірий, пухнастий, великий, м'якенький,

зайчик стрибає, біжить тощо). Демонструючи підстрибування зайчика, інші дії, дитина засвоює їх назви. Ці дії вона може відтворити, назвати, імітувати.

Схема оволодіння словом має такий вигляд: від предмета до слова, від слова до предмета, тобто спочатку дитина освоює предмет, а потім слово, яким цей предмет позначається, а далі за словом дитина виділяє предмет, об'єкт [3].

Важливим методом розвитку мовлення дітей з порушеннями слуху є дидактична гра. Дидактична гра – це різновидність гри з правилами, в якій діти уточнюють, поглиблюють, розширюють, систематизують, застосовують отримані раніше знання, як на уроках, так і в повсякденному житті.

За допомогою дидактичних ігор відбувається активне сприймання запропонованого педагогом матеріалу. Ці ігри вимагають зосередженості уваги, кмітливості, влучності та швидкості пригадування, активності й адекватного використання мовлення. У процесі гри виробляються та розвиваються такі розумові операції як: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення.

Дидактична гра має свою сталу структуру, яка відрізняє її від іншої діяльності дітей. Вона складається з ігрового задуму, ігрового завдання, ігрових дій та правил. Ігровий задум часто виражений у самій назві гри, іноді має форму ігрового завдання, або ж виступає у формі інтелектуального завдання. Він викликає живий інтерес у дітей, збуджує їх активність. Ігровий задум інколи виступає у формі запитання «а якби?», або може мати форму загадки, в якій подано лише деякі умови. Ігрові дії у грі можуть бути дуже різноманітними відповідно до віку дітей. Вони становлять основу гри.

Ігрові дії являються малюнком сюжетної гри. Правила гри виконують функцію організуючого елемента гри. Вони дисциплінують дітей, вказують спосіб та послідовність дій, регулюють взаємовідносини дітей у грі. Факт створення вигаданої ситуації з точки зору розвитку можна розглядати як шлях до розвитку відхиленого мислення, пов'язане ж із цим правило призводить до розвитку дій дитини, на підставі якого взагалі стає можливим той розподіл гри й праці, з яким можна зустрітися у шкільному віці як з основним фактором.

Усі структурні елементи дидактичної гри взаємопов'язані між собою. Відсутність одного з них руйнує гру. Без ігрового задуму й ігрових дій дидактична гра перетворюється на вправу. Результатом дидактичної гри є її фінал. Відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості є результатом гри і сприймається дитиною як досягнення. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. Для педагога результатом гри є рівень засвоєння дітьми знань, їхній успіх у розумовій діяльності, налагодженні гармонійних взаємин.

Дидактичну гру потрібно підбирати відповідно до розумових здібностей та мовленнєвих можливостей вихованців; визначати оптимальний час її проведення; готувати необхідний дидактичний матеріал; вивчати й осмислювати гру; продумувати методи і прийоми керівництва нею; збагачувати дітей знаннями й уявленнями, необхідними для розв'язання ігрового завдання. Розкриваючи хід і правила гри, налаштовувати дітей на

дотримання її правил. Під час проведення гри контролювати мовлення дітей, виправляти помилки, вчити дітей контролювати свою і чужу мову, залучати до мовленнєвої активності. Обов'язково ігри потрібно робити різноманітними, адже використання однієї і тієї приведе до втрати інтересу дитини до неї. У цьому разі в зміст потрібно вносити щось нове: ускладнювати правила, змінювати предмети, включати елементи змагання і т. д.

Використання дидактичних ігор для корекції мовленнєвого розвитку дітей практикується досить давно, ще такі ігри називають «логопедичними». Дидактичні ігри використовуються з моменту знайомства дитини та первинного обстеження і супроводжують усі етапи надання логопедичної допомоги. Доцільним вважається їх використання для:

- розвитку мовленнєвого дихання;
- формування темпу, ритму та мелодики;
- оволодіння новим словниковим запасом;
- розвитку граматичної будови мовлення;
- корекції фонематичного слуху та розрізнення фонетично близьких звуків, закріплення уявлень про особливості вимови звуків, що змішуються;
- пропедевтики виникнення порушень формування навичок грамотного письма і застосування орфограм на письмі;
- формування навички глобального читання, поліпшення засвоєння техніки злитного читання.

Різновидом дидактичних ігор є логопедичні ігри та завдання які використовуються у практичній діяльності вчителя-логопеда та:

- а) активізують розвиток психічних процесів дитини (відчуття, сприймання, мислення, уяву, пам'ять, увагу, моторику, мовлення);
- б) спираються на бажання дитини отримувати задоволення і радість від ігор;
- в) створюють найбільш сприятливі умови для розвитку творчих здібностей;
- г) впливають на становлення емоційно-вольової сфери;
- д) стимулюють бажання дитини спілкуватися як з дорослими так і з однолітками.

Функції логопедичних ігор є:

- Навчальна (допомагає опанувати знання);
- Діагностична (виявляє відхилення і зміни в розвитку, допомагає дітям у самопізнанні);
- Терапевтична (дозволяє долати труднощі і вносить позитивні зміни в особистісні показники розвитку дитини);
- Комунікативна (допомагає освоїти діалектику спілкування)

Логопедичні ігри використовуються для:

- Розвитку фізіологічного та мовленнєвого дихання.
- Корекції фонематичних процесів, розвитку загальної та дрібної моторики пальців рук.
- Для розвитку рухливості артикуляційних органів.
- Закріплення правильної вимови та диференціації фонем, введення їх у зв'язне мовлення.

- Накопичення словникового запасу та формування граматичних категорій, розвитку зв'язного мовлення.

- Пропедевтики виникнення проблем у формуванні навичок читання і письма та розвитку психічних процесів.

Ігри для розвитку мовленнєвого дихання:

- дозволяють збільшити життєву ємкість легень;
- диференціювати носовий і ротовий видих;
- сформувати сильний плавний ротовий видих;
- навчити раціонально використовувати та направляти видихуване повітря у потрібному напрямку.

Ігри для розвитку фонематичних процесів:

- спрямовані на корекцію чи розвиток фонематичного сприймання, уявлень, аналізу та синтезу;

- допомагають закріпити правильну звуковимову, чітко диференціювати близькі за акустичними ознаками звуки, сформувати у дитини чіткі уявлення про звук та букву;

- матеріалом для ігор є немовленнєві та мовленнєві звуки;

- використовуються на всіх етапах логопедичної корекції та варіюються в залежності від віку дитини.

Ігри для розвитку рухливості артикуляційного апарату:

- Застосовуються для формування повноцінних рухів та відчуття положення артикуляційних органів, що необхідні для вимови фонем.

- Проводяться щоденно по кілька разів на день, тривалістю 3-4 хвилини.

- Обов'язковим є контроль якості виконання вправ (дотримання точності, плавності, темпу виконання вправи, утримання артикуляційних органів у певному положення відведений проміжок часу, повільне чи швидке переключення на іншу артикуляційну позицію).

- Рухи артикуляційного апарату повинні бути симетричні відносно правої і лівої частин обличчя.

Ігри для розвитку загальної та дрібної моторики:

- застосування прийомів масажу та самомасажу;
- розвиток рухливості верхнього плечового поясу, передплічч та кисті руки;

- пальчикові ігри;

- пальчиковий театр;

- узгоджене виконання вправ з мовленнєвим супроводом діяльності, застосування віршів, потішок, чистомовок та скоромовок.

Ігри на закріплення правильної звуковимови, диференціації фонетично близьких звуків. Обов'язковим є дотримання загальних принципів виправлення вад звуковимови:

- ігри з використанням ізольованих звуків;

- ігри зі складом (відкритим, закритим та зі збігом приголосних);

- підбір слів до відповідного звуку різної складової структури, де запропонований звук знаходиться на початку слова, в середині, у кінці та у словах зі збігом приголосних.

Для ігор, метою яких є закріплення знань про опозиційні звуки, підбираємо матеріал з фонемами, що відрізняються за місцем і способом творення.

Ігри для оволодіння граматичними категоріями доцільно розпочинати з найбільш розповсюджених категорій (числа, роду), вводити відповідно підібрані чи змінені слова у словосполучення і невеликі речення. На подальших етапах корекційної роботи допомагаємо дитині засвоїти закономірності узгодження слів у реченні за допомогою відмінкових закінчень, граматичних форм, що передбачають використання прийменників. Матеріалом для таких ігор може бути як споглядання за діяльністю дорослого так і власний досвід дитини, використання сюжетних картинок, ігри з природним та рукотворним матеріалом. Матеріал, який використовується для ігор обумовлений порою року, темою, що подається на заняттях з рідної мови чи грамоти, та рівнем розвитку лексики окремо взятої дитини.

Отже, гра є провідною діяльністю дитини, функціонально всі види дидактичних ігор зорієнтовані на те, щоб навчати і розвивати дітей через ігровий задум. Спілкування – одна з найбільш значущих сторін взаємодії людей в процесі їх діяльності. До теперішнього часу у вітчизняній сурдопедагогіці створена цілісна система формування усного мовлення у глухих дітей як одного з важливих факторів повноцінного розвитку особистості, найбільш повної адаптації в суспільстві. Гра допомагає педагогу цікаво та ефективно впливати на розвиток мовлення дитини, корегувати різні порушення. Актуальною проблемою спеціальної педагогіки та психології є раннє виявлення порушень та рання допомога у розвитку й вихованні дітей із порушеннями слуху. Так, систематична і цілеспрямована сурдопедагогічна робота з дітьми, розпочата з перших місяців життя, комплексна логопедична робота, має спрямовуватися на те, щоб у майбутньому діти знайшли своє місце у широкому, складному й суперечливому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вигура Х. Соціальне становлення осіб з обмеженими можливостями слуху і мовлення. *Вектор пошуку в сучасному освітньому просторі* : зб. матеріалів X Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., м. Луцьк, 27 лют. 2021 р. Луцьк : Волиньполіграф, 2021. С. 71–73.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 376 с.
3. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). Вид. 3-тє, перероб. та доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 312 с.
4. Файтарон М. Возможности реабилитации глухих и слабослышающих людей. *Специальное образование*. 2011. № 2. С. 44–50.
5. Vyhura Kh. Yu., Yatsyshyn N. P. Deaf and Hard of Hearing Children's Social Formation. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень* : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і

УДК 364.65

РОБОТА З ПОДОЛАННЯ ТРАВМИ ТА СТРЕСОВИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

(з досвіду роботи БФ «Карітас» м. Івано-Франківськ)

Ворощук Оксана,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,

Козакевич Наталія,

заступник директора БФ «Карітас»,
м. Івано-Франківськ

У статті розглянуто питання подолання психологічної травми та стресового стану у дітей шляхом заходів, спрямованих на повернення психологічних механізмів, що сприяють постійному внутрішньому зростанню, розвитку, і, в цілому відновленню особистості дитини. Зокрема, показано роботу фахівчинь «Дружнього простору для дитини» БФ «Карітас» м. Івано-Франківськ, зокрема «Великодні майстерки» та серійне малювання.

Ключові слова: діти, серійне малювання, психологічна допомога, «Дружній простір для дитини», БФ «Карітас».

The article considers the issue of overcoming psychological trauma and stress in children through measures aimed at restoring (creating) psychological mechanisms that promote constant internal growth, development, and overall recovery of the child's personality. In particular, the article shows the work of the specialist "Friendly space a child" CF Caritas Ivano-Frankivsk, in particular, "Easter craftsmen" and serial drawing.

Keywords: children, serial drawing, psychological assistance, "Friendly space for a child", CF «Caritas».

Українське суспільство нині переживає черговий кризовий період, пов'язаний з багатьма чинниками. Найбільш руйнуючою обставиною сьогодення є війна, що розділила не тільки політиків та громадянське суспільство, а й сім'ї та особистості. Особливо чутливою, соціально незахищеною верствою населення серед вимушенопереселених є діти. Вони достатньо гостро сприймають події, які змінюють константність, надійність, безпечність оточуючого середовища. З одного боку, діти відчувають реальні тривогу, страх та розпач, які індукуються близьким оточенням, з іншого, механізми вирішення цих сильних переживань далеко не завжди ефективно спрацьовують. Навіть, якщо дитина не є безпосереднім учасником воєнного конфлікту, вона переживає значний стрес, бо її найближче оточення занепокоєне, оскільки відбуваються якісь незворотні події, які їй важко сприймати і усвідомлювати. Вирізняються три основні напрями роботи фахівців з дітьми, які знаходились у ситуації гострого стресу: робота з